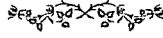

MEHMET ÂKİF ERSOY'UN VAAZ VE İRŞAD FAALİYETLERİNDE KUR'AN TEFSİRİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Sevgi TÛTÛN*

Özet:

Daha çok edebi yönüyle tanınan Millî şairimiz Mehmet Âkif Ersoy, aynı zamanda dinî sahada bir mütefekkir, Kur'an ve tefsir ile son derece irtibatlı bir şahsiyettir. Bu makalede onun vaazları ve vaazlarında tefsirin yerini ve önemini açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif, Kur'an, Tefsir, Vaaz.

The Importance and place of Qur'anic commentary in Mehmet Akif Ersoy's actions, Sermons and Guidance

Abstract:

Known as a literary figure, the National Poet, Mehmet Âkif Ersoy, is a thinker in the religious field. He is a figure who was closely related to the Qur'an and the Qur'anic commentary. In this article, we will try to explain the importance of his sermons and the Qur'anic commentary contained in his sermons.

Key Words: Mehmet Âkif, Qur'an, Qur'anic commentary, Sermon.

* Dr., İzmir İl Müftülüğü Din Hizmetleri Uzmanı

Giriş

Mehmet Âkif Ersoy, toplumun içinde bulunduğu durum ile son derece alakalı bir karaktere sahipti. Özellikle yaşadığı dönem, savaşlarla iç içe bir görüntü ortaya koyuyordu. Hem bir aydın hem bir Müslüman olarak İslam ümmetinin karşı karşıya kaldığı badireler onu derinden etkilemişti. Balkan savaşı ve ardından başlayan İstiklâl Mücadelesi Mehmet Âkif'i, bir takım faaliyetlerde bulunmaya sevk etti.

İşte bu noktada yani Balkan Harbi ve Milli Mücadele yıllarında o, İstanbul ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde vaaz ve irşat faaliyetlerinde bulunarak halka hitap etmeye, onları çalışmaya, dindarlığa ve cihada çağırmaya başladı. Mehmet Âkif, vaazlarında bu konularla ilgili ayetleri ele alarak Kur'an ve tefsir yoluyla halkı bilgilendirmeye çalıştı¹. Bu yüzden Mehmet Âkif'in vaaz ve irşat faaliyetlerinin temel olarak iki aşamalı gerçekleştiğini söylemek yerinde olur. Çünkü onun vaazları ilk olarak Balkan Harbiyle başlamış, ikinci aşamada da İstiklâl Savaşı'yla devam etmiştir. Biz de çalışmamızda onun vaazlarını iki grupta ele alacağız.

I- Mehmet Âkif'in Vaazları

1- Balkan Harbi Yıllarında Verdiği Vaazlar

Balkan Savaşı'nın çıkışından sonra Mehmet Âkif, 1913 yılı başlarında cami kürsülerinde konuşmalarına başlamıştır. Bu çerçevede onun İstanbul camilerinde yaptığı üç vaazı bulunmaktadır. Vaazlarını sırayla Bayezid, Fatih ve Süleymaniye camilerinde irad etmiştir. Üç vaazın metinleri de o zaman yayımlanan Sebilü'r-reşad dergisinde çıkmıştır². Şimdi sırasıyla bu vaazları ele alalım:

a- Bayezid Camii Vaazı

Bu vaaz, Sebilü'r-Reşad Dergisinde 'Hutbe ve Mevaiz' ana başlığı ve 'Mev'ize' alt başlığı ile verilmektedir. 3,5 dergi sayfası tutan vaaz, 24 Kanun-i sani 1328/29 Safer 1331 tarihlidir. Mehmet Âkif, Bayezid Kürsüsü'ndeki konuşmasına 'euzü besmele'den sonra Ahzâb suresinin 56. ayetini okuyarak giriş yapmaktadır³. Ardından va-

1 Eren, Mehmet, "Mehmet Akif Ersoy'un Tefsire Dair Yazıları İle Vaaz ve Hutbeleri", SÜ Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 4, 409-429, Konya, 1994, s. 416.

2 Bunlar sırasıyla şunlardır: Sebilü'r-reşad, c. 9-2, sayı:230-48, s. 373-376, yıl:1328; Sebilü'r-reşad, c. 9-2, sayı: 231-49, s. 389-395, yıl:1328; *Sebilü'r-reşad*, c. 9-2, sayı: 232-50, s. 405-408, yıl:1328; ayrıca bkz. Abdülkadiroğlu, Abdülkerim- Abdülkadiroğlu Nuran, *Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri*, DİB Yayınları, Ankara,1991; Şengüler, İsmail Hakkı, *Mehmet Akif Külliyyatı*, I-X, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1992, c. IX.

3 Ahzâb, 33/56 *إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا* "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin."

azının temel konusuna başlamak için Enfâl suresinin ilgili ayetlerini okuyarak açıklamasını yapmakta⁴, ayetler çerçevesinde İslam âleminin başına gelen felaketlerden bahisle ayetlerin ne kadar sarih olduğuna dikkat çekmektedir. İlahi emirlerin tümünde hayat olduğunu, hepsinde de bir takım faydalar olduğunu belirterek asıl maksadına geçen Mehmet Âkif, ayetin ifade ettiği ilahi emirlerin ilkinin ittihad (birlik) olduğunu, bütün musibetlerin de kavmiyetçilikten kaynaklandığını geniş bir biçimde açıklayıp tefsir etmektedir. O, musibetlerin ikinci sebebinin de lafçılık yani çok konuşmak ama iş yapmamak olduğunu anlatarak toplumsal olaylara vurgu yapmaktadır.

Mehmet Âkif, tefsirinde hadislere de yer vererek yine ayetlerle konuya açıklık getirmektedir. O, bu vaazında, duadaki de dâhil olmak üzere toplam on altı ayete⁵ yer vermektedir.

b- Fatih Camii Vaazı

Mehmet Âkif'in Fatih Camii'nde verdiği vaaz, Sebîlü'r-Reşad'da yine 'Hutbe ve Mevâiz' ana başlığı, 'İkinci Mev'ize' alt başlığı ile yayınlanmıştır. 31 Kanun-i sani 1328/7 Rebiü'l-evvel 1331 tarihinde irad ettiği vaazına Necm suresinin 39. ayetiyle başlamakta⁶, hemen ardından Âl-i İmrân suresinin 26. ayetini okumaktadır⁷. Bunlardan sonra o, vaazına bir şiirle girmektedir⁸. Bu vaazında insanın çalışmasına vurgu yaparak ayetler ışığında tefsire başlamaktadır. Tefsirinde ayetlerle açıklamalarda bulunmakta, toplumda bidatlerin yayıldığını, duanın ancak çalışmakla makbul olacağını, İslam'ın sa'y dini olduğunu belirterek bir kez daha ittihad ve ittifakın önemini anlatmaktadır. Toplumun içinde bulunduğu durumun ittihad, ittifak ve sa'yin yokluktan kaynaklandığını, kalkınmanın çaresinin de maarif-bilgide olduğunu uzun uzun izah etmektedir. Mehmet Âkif burada sabır kavramını Âl-i İmrân 200. ayeti-

4 Enfâl 8/24-25 * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَهُ الْغُثَيِّ وَالرُّحَىٰ ۗ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ "Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırıldığı zaman, Allah'ın ve Rasûlü'nün çağırısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasında girer. Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız. Sadece içinizden zulmedenlere erişmekle kalmayacak olan bir azaptan sakının ve bilin ki Allah, azabı çetin olandır."

5 Bakara, 2/201, 250; Âl-i İmrân, 3/26, 103; En'âm, 6/11; Enfâl, 8/24-25; Yusuf, 12/87; Nahl, 16/36; Ahzâb, 33/56, 62; Zümer, 39/53; Haşr, 59/14; Saff, 61/2, 3, 4.

6 Necm 53/39 وَأَنَّ لِلْإِنْسَانِ لِإِيمَانِهِ إِلَّا مَا سَعَىٰ "İnsan için ancak çalıştığı vardır."

7 Âl-i İmrân 3/26 ثَلَاثُ الْمُلْكِ مَلَكَ الْمَلِكِ مِنْ تَشَاءٍ وَتُرُوقُ الْمَلِكِ مِنْ تَشَاءٍ وَتَبِيرُ مِنْ تَشَاءٍ وَتَنْزِيلُ مِنْ تَشَاءٍ وَيَبِيكُ الْخَيْرَ فَإِنَّ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَبِيرٌ "De ki: Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin."

8 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat, Hakkın Sesleri*, Neşreden: Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1928, s. 166-167.

le⁹ tefsir ederek sabrın katlanmak değil, hayatın şiddetlerine göğüs germek olduğunu söylemektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse bu vaazında o, Balkan Savaşı olaylarından söz etmektedir.

Mehmet Âkif'in bu vaazı en etkili ve şümüllü vaazıdır. Ayrıca konuşmasında yaptığı tefsir, bazı özellikleri dolayısıyla herhangi bir tefsirden daha farklı ve geniş boyutlu olarak da yorumlanmıştır. Bu vaazın özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Şiir ve vaaz büyük bir acı ortamında söylenmişti, o burada kendi iç dünyasını olduğu gibi ifade etmişti ve Cuma'nın verdiği bir manevi hava içinde cereyan etmişti¹⁰. O bu vaazında on sekiz ayete¹¹ yer vermektedir.

c- Süleymaniye Camii Vaazı

Süleymaniye Kürsüsü'nde verdiği vaaz Sebülü'r-Reşad Dergisinde diğerlerinde olduğu gibi aynı ana başlıkla ve 'Üçüncü Mev'ize' alt başlığı ile 14 Rebiü'l-evvel 1331/7 Şubat 1328'de yayımlanmıştır.

Mehmet Âkif vaaza Ankebût suresinin 69. ayetiyle¹² başlayarak onun açıklamasını yapmakta, hemen arkasından da başka ayetlerle tefsire ve vaaza devam etmektedir. Vaazında mücahededen, Müslümanların derdiyle dertlenmekten, felaketlerden herkesin sorumlu olduğundan ve dinin de dünyanın da maarifle kâim olduğundan bahsetmektedir. Mehmet Âkif söz konusu konuşmasında sekiz ayetten¹³ istifade etmektedir. Aynı zamanda yer yer konuyla ilgili hadisler de kullanmaktadır.

Bunların dışında Mehmet Âkif'in Balkan Savaşı sırasında yaptığı bir vaazından daha bahsedilmektedir. Kaynak ve tarih belirtilmeyen konuşma, Suat Zühdü Özalp'in derlemesinde birinci vaaz olarak verilmektedir¹⁴. Bu vaazın İttihad ve Te-

9 Âl-i İmrân, 3/200 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ "Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz."

10 Yıldırım, Suat, "Mehmet Akif'in Kur'an Anlayışı", AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 8, s. 1-17, Erzurum 1988, s. 12.

11 Bakara 2/43, 83, 110, 250, 286; Âl-i İmrân, 3/26, 142, 200; Nisâ, 4/77; Hacc, 22/78; Nûr, 24/56; Rûm, 30/30; Hucurât, 49/10; Kaf, 50/16; Necm, 53/39; Rahmân, 55/29; Mücadele, 58/13; Müzzemmil, 73/20.

12 Ankebût, 29/69 وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنَّا فَتَبَّيْتُهُمْ مَنَلْنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُخْسِبِينَ "Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz. Şüphesiz Allah, mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir."

13 Bakara, 2/201; Mâide, 5/105; A'râf, 7/172; Hac, 22/47; Kasas, 28/77; Rum, 30/6; Ankebût, 29/69; Hucurât, 49/17.

14 Ersoy, Mehmet Akif, *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler (Meal-Tefsir)Mev'izeler (Vaazlar)*, Derleyen ve Hazırlayan: Suat Zühdü Özalp, Ankara 1968, s. 105.

rakki'nin Şehzadebaşı kulübünde şifahi olarak irad edildiği¹⁵ belirtilmektedir. Mehmet Âkif'in İstanbul'un üç büyük camisindeki bu vaazlarının bazı pasajlarının Safahat'taki aynı tarihli şiirlerle uyumlu olduğu da söylenmiştir¹⁶.

2- Milli Mücadele Yıllarında Verdiği Vaazlar

Mehmet Âkif 1919'da İzmir'in işgalinden sonra Anadolu'nun bazı yerlerinde konuşmalar yapmıştır. Bu bağlamda önce Balıkesir, arkasından da Kastamonu camilerinde vaazlar vermiştir. Mehmet Akif'in bu vaazları da Sebilü'r-Reşad Dergisi'nde yayımlanmıştır.¹⁷

a- Balıkesir Zağanos Paşa Camii'ndeki Vaazı

Bu vaazı Sebilü'r-reşad Dergisinde 'Mev'ize' başlığı ile yer almakta olup 21 Cemâziye'l-ülâ 1338/ 12 Şubat 1336 tarihinde yayımlanmıştır. Mehmet Âkif vaazına Ahzâb suresinin 56. ayetiyle¹⁸ ardından da bir şiir¹⁹ okuyarak başlamaktadır. O, konuşmasında hayat hakkı, birlik ve beraberlik konularından bahsetmektedir. Ayrıca, Âi-i İmran suresi 100–103. ayetlerle ilgili olarak bir sebebi nüzul bilgisine de yer vermektedir. Ye's ve ümitsizliğin haram olduğunu ayetlerle açıklamaktadır. Fırkacılık ve kavmiyetçiliğin artık sona ererek vatanın müdafaası için çalışmak gerektiğini açıklamaktadır. Mehmet Âkif vaazında dokuz ayete²⁰ yer vererek sürekli birlik ve beraberliğe değinmektedir.

Mehmet Âkif, Balıkesir'deki vaazıyla halkın gayretini, maneviyatını yükselterek²¹ halkı direnişler konusunda güçlendirdi²². Balıkesir vaazı ile o Milli Mücadeleye fiilen ilk olarak katılmış oluyordu²³.

- 15 Düzdağ, Ertuğrul, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar-1*, 2. baskı, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1989, s. 187.
- 16 Eren, Mehmet, "Mehmet Akif Ersoy'un Tefsire Dair Yazıları ile Vaaz ve Hutbeleri", s. 418.
- 17 Bunlar sırasıyla şunlardır: *Sebilü'r-reşad*, c. 18, sayı: 458, s. 183–186, yıl: 1336; *Sebilü'r-reşad*, c. 18, sayı: 464, s. 249–259, yıl:1336; *Sebilü'r-reşad*, c. 18, sayı: 465, s. 267–271, yıl: 1336; *Sebilü'r-reşad*, c. 18, sayı: 466, s. 278–282, yıl: 1336; *Sebilü'r-reşad*, c. 18, sayı: 467, s: 293–296, yıl: 1337.
- 18 Ahzab, 33/56 *إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا* "Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin."
- 19 Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat, Gölgeler, Alın Terlemeli*, s. 381–382.
- 20 Bakara, 2/250; Âi-i İmrân, 3/100–103; Yusuf, 12/87; Hicr, 15/56; Ahzâb, 33/56, 69.
- 21 Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Akif*, 2.baskı, Toker Yayınları, İstanbul 1972, s. 32.
- 22 Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I-III, Risale Yayınları, İstanbul 1986, I, s. 211.
- 23 Kabaklı, agy.

b- Nasrullah Camii Vaazı

Mehmet Âkif'in bu camideki vaazı Sebilü'r-Reşad Dergisinde 'Nasrullah Kürsüsü'nde' başlığı ile 15 Rebiü'l-evvel 1339/ 25 Teşrin-i sani 1336 tarihinde çıkmıştır. Oldukça uzun olan vaaz, dergi sayfasıyla on bir sayfa tutmuştur. Âl-i İmrân suresinin 118. ayetini²⁴ açıklayarak vaazına başlamaktadır. O, halkın nasıl hareket etmesi gerektiğinin ayette mevcut olduğunu anlatarak müminin müminden başkasını dost edinemeyeceğini yine ayetlerle anlatmaktadır. Yabancıardan ve onların çıkardığı problemlerden bahseden Mehmet Âkif, birçok tarihi olay nakletmekte ve vaazını bir şiir²⁵ okuyarak bitirmektedir. Toplam on sekiz ayet²⁶ ile vaazını tamamlamıştır.

Mehmet Âkif'in bu konuşmasının ana konusu Sevr anlaşması idi. Aslında o, burada bütün Türk milletine hitap etmektedir. Çünkü vaazında Sevr anlaşmasını kabul etmenin ölümle eş değer olduğunu, milli birliği korumak gerektiğini, son derece keskin bir üslupla ortaya koymaktadır. Bu açıdan onun bu konuşması tarihi bir belge olarak da nitelendirilmektedir²⁷. Ayrıca önemine binaen bu vaaz, bir risale halinde basılarak bütün camilerde ve toplanma yerlerinde okundu²⁸.

c- Kastamonu Kazalarındaki Vaazları

Mehmet Âkif'in, Kastamonu'da bir ay kadar kaldığı bilinmektedir²⁹. Ancak kendisinin Kastamonu'nun hangi ilçelerini dolaştığı ile ilgili bir bilgi yoktur. Fakat konuşmaların Kasım ayı sonları ve Aralık ayı içinde yapıldığı tahmin edilmektedir³⁰. Mehmet Âkif'in Kastamonu Nasrullah Camii'ndeki vaazının etkileri kaza ve köyle-re kadar ulaştığından, hükümet onun kazalarda da halka hitap etmesini istemiştir. Bu-

24 Âl-i İmrân, 3/118 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةَ مِن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خِيَالًا وَوَلُوا مَا عَدْتُمْ قَدْ بَدَأَ الضُّعَاءُ مِن الْأَوَّامِيمِ وَمَا تَجْنِسُوا
"Ey iman edenler! Sizden olmayanlardan hiçbir sırdaş edinmeyin. Onlar size fenalık etmekten asla geri kalmazlar. Hep sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların kinleri konuşmalarından apaçık ortaya çıkmıştır. Kalplerinde gizledikleri ise daha büyüktür. Eğer düşündürseniz size ayetleri açıkladık."

25 *Safahat, Sileymaniye Kürsüsü'nde*, s. 161.

26 Bakara, 2/120; Âl-i İmrân, 3/103, 118; Mâide, 5/54; Enfâl, 8/46, 60; Tevbe, 9/16, 73, 123; İsrâ, 17/77; Ahzâb, 33/38, 69; Fâtır, 35/14; Saffât, 37/182; Mü'min, 40/85; Fetih, 48/29; Hucurât, 49/10; Haşr, 59/14.

27 Ersoy, Mehmet Akif, *Kur'an'dan Ayetler*, Neşreden: Ömer Rıza Doğrul, Yüksel Yayınevi, İstanbul 1944, 204; Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Akif*, s. 34.

28 Ersoy, Mehmet Akif, *Kur'andan Ayetler*, agy.

29 Edib, Eşref, *Mehmet Akif, Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, 2. baskı, Sebilü'r-reşad Neşriyatı, İstanbul 1960, s. 67.

30 Sarhan, Zeki, *Mehmet Akif*, İstanbul, Kaynak Yayınları 1996, s. 131.

nun üzerine o, Kastamonu kazalarında da konuşmalar yapmıştır³¹. Bu vaazlar, Sebilü'r-reşad Dergisinde alt başlıklar olmaksızın sadece konu başlığı ile yayımlanmıştır. Biz de Kastamonu kazalarındaki vaazlarını bu başlıklarla ele alacağız.

"Müslümanların Terakkileri İslam'a Sarılmalarına Bağlıdır"

Mehmet Âkif'in bu vaazı Enfâl suresinin 24. ayetiyle³² başlamaktadır. Vaazın konusu yine birlik, beraberlik olarak seçilmiş ve konuyla ilgili ayetler ve hadislerle tefsire başvurulmuştur. O, tarihi olaylara değinerek Müslümanların içinde buldukları kötü durumdan kurtulmaları için hatırlatmalarda bulunmaktadır. Bu vaazda on ayetin³³ tefsirini yapmaktadır.

"Tam Müslüman Olmadıkça Felah Yoktur"

Bir başka Kastamonu kazasındaki vaazı da bu ad ile yayımlanmıştır. Mehmet Âkif, sadece bu vaazına ayet ile değil de hadis ile başlamaktadır. İki hadisin ardından ayet³⁴ vererek tefsire başlamaktadır. İslam tarihinden örneklerle açıklamalarını devam ettirmektedir. Müslümanların dinden uzaklaşmalarının kötü sonuçlarına dikkat çekmekte, dünya milletlerinin hallerinden bahsetmektedir. Ecnebilerin Müslümanlar üzerinde oynadıkları oyunları hatırlatarak birlik ve uyanışa işaret etmektedir. Burada da üç ayetten³⁵ istifade etmiştir.

"Ye'se Düşenler Müslüman Değildir"

Mehmet Âkif bu vaazına dört ayet okuyarak başlamaktadır³⁶. Başlangıç olarak seç-

31 Edib, Eşref, *Mehmet Akif, Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 146.

32 Enfâl, 8/24 "يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَهٌُ مُّخْتَصِرٌ" "Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun ve bilin ki Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Yine bilin ki, O'nun huzurunda toplanacaksınız."

33 Bakara, 2/250; Âl-i İmrân, 3/92; Nisâ, 4/58; Enfâl, 8/24; Hicr, 15/9; Nahl, 16/90; Ankebût, 29/43; Fâtür, 35/28; Zümer, 39/9; Alak, 96 /1.

34 En'âm, 6/153 "إِنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصِيَّتِي بِمِ لَعَلَّكُمْ تُفْقَهُونَ" "İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınsınız diye emretti."

35 Bakara, 2/85; En'âm 6/153; İhlâs 112/2.

36 Yusuf, 12/87 "يا بَنِي إِدْرِيصَ إِذْ خَبَرْتُمْ أَن تَقْبَلُونَهُمْ فَاصْبِرُوا لَهُمْ إِنَّهُ بِنِيعَةِ الرَّحْمَنِ الْعَلِيمِ" "Ey oğullarım! Gidin Yusuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.", Hicr 15/56 "قَالَ وَمَنْ يَقْتَضِ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّي إِلَّا الضَّالِّينَ" "Dedi ki: Rabbinin rahmetinden, sapıklardan başka kim ümit keser?", Zümer, 39/53 "قَالَ يَا بَنِي آدَمَ إِنِّي جَاءتِي الْبَلَاءُ لَأَنْبَسَهُمْ لَا تَتَّبِعُوا مِنْ رَحْمَةِ الرَّبِّ إِنَّ اللَّهَ يَفْقِرُ النَّاسَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ" "De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.", Fussilet, 41/49 "لَا يَسْمَعُ الْإِنْسَانُ مِنْ دَعَاِ الْخَيْرِ وَإِنْ مِنْهُ الشُّرُوكُ" "İnsan, hayır (mal, mülk, genişlik) istemekten usanmaz. Fakat başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, yıkılır."

tiği ayetlerin hepsi ümitsizliğin nehyedilmesi hakkındadır. Allah yolunda savaşanlara Allah'ın nusretinin geleceğinden ve azimden söz ederek halkı gayrete sevk etmektedir. Toplam on iki ayetten³⁷ faydalanan Mehmet Âkif, vaazını şiirle bitirmektedir³⁸.

Mehmet Âkif'in Kastamonu'da irad ettiği vaazları, Kastamonu matbaasında basılarak Anadolu'nun tüm vilayetlerine, sancak ve kazalardaki valilere, mutasarrıflara, kaymakam ve müftülere gönderildi³⁹. İşin ilginç yanlarından biri, onun 1920'de bu vaazlardan başka bir neşriyatta bulunmamasıdır. Bu durum Milli Mücadele söz konusu olduğunda onun kendini en etkili vasıta olan hitabelere verdiğini göstermektedir⁴⁰.

Bunların yanı sıra Mehmet Âkif'in Çankırı'nın en büyük camisi olan Büyük Cami'de de bir vaaz verdiği ileri sürülmektedir⁴¹.

II- Mehmet Âkif'in Vaazlarında Tefsirin Yeri ve Önemi

Mehmet Âkif'in vaazlarında tefsir yöntemini kullandığı aşikârdır. Ama onun tefsiri, vaazlarından da anlaşıldığı üzere sıradan bir tefsir olmaktan öte, kavram tahlillerinden uzak serbest bir tefsirdir⁴². Tefsirde kullandığı metotların başında ise elbette ki Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri gelmektedir. O, konuları ele alırken son derece usta bir şekilde birçok ayeti yine ayetlerle açıklamaktadır. Bir başka yöntemi de çok olmasa da hemen her vaazında hadislere yer vermesidir. Bu noktada onun Kur'an'ın sünnetle tefsiri metodunu kullandığı söylenebilir. Bunun yanı sıra bir vaazında da sebebi nüzul bilgisine değinmektedir. Buradan anlıyoruz ki Mehmet Âkif, yaptığı vaazlarda tefsirin genel metotlarını uygulamıştır.

Mehmet Âkif, yukarıda görüldüğü gibi vaazlarında daima İslam kardeşliği ve iktisadi, sosyal, siyasi, askeri vb. konuları işlemiştir. Her vaazında ele aldığı konulara uygun düşen ayet veya ayetlerle başlamakta, vaazın devamında da ayetlerle açıklama-

37 Âl-i İmrân, 3/9, 159, 173, 194; Yusuf, 12/87; Ra'd, 13/31; Hicr, 15/56; Fussilet, 32/49; Saffât, 37/171-173; Zümer, 39/53.

38 *Safahat, Hatıralar, Necid Çölllerinden Medine'ye*, s. 290.

39 Edib, Eşref, *Mehmet Akif, Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, s. 148.

40 Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmet Akif Ersoy*, 2.baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul 1973, s. 91.

41 Geniş bilgi için bkz. Akyol, İbrahim, "Mehmet Akif Ersoy'un Milli Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı", I.Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu, Kasım 2008, Burdur, s. 410.

42 Yıldırım, Suat, "Mehmet Akif'in Kur'an Anlayışı", s. 7-8.

malarda bulunmaktadır. Bu yönüyle onun vaazlarını, başlı başına birer tefsir olarak kabul etmek mümkündür⁴³. Başka bir deyişle onun vaazları, ayetlerden örülü adeta konulu tefsir tarzındadır. Çünkü o, özellikle konuya göre ayetler ile tefsire başlamakta, konunun gerektirdiği ayetleri de ayrıca ele almaktadır. Eğer, Mehmet Âkif'in vaazlarından, istifade ettiği ayetler çıkarılacak olsa elde hiçbir açıklama kalmadığı net olarak görülecektir. Onun vaazlarının ana eksenini tamamen Kur'an'ın tefsiri oluşturmaktadır.

Bu bağlamda onun vaazlarında faydalandığı ayetleri şu şekilde sıralayabiliriz;

Bakara Suresi: 43, 83, 85, 110, 120, 201, 286; Âl-i İmrân Suresi: 9, 26(iki kez), 92, 100, 101, 102, 103 (üç kez), 118, 142, 159, 173, 194, 200; Nisâ Suresi: 58, 77; Mâide Suresi: 54, 105; En'âm Suresi: 153; A'râf Suresi: 172; Enfâl Suresi: 24 (iki kez), 25, 60, 46; Tevbe Suresi: 16, 73, 123; Yusuf Suresi: 87 (üç kez); Ra'd Suresi: 31; Hicr Suresi: 9, 56 (iki kez); Nahl Suresi: 36, 90; İsrâ Suresi: 77; Hac Suresi: 47, 78; Nûr Suresi: 56; Kasas Suresi: 77; Ankebût Suresi: 43, 69; Rûm Suresi: 6, 30; Ahzâb Suresi: 38, 56(iki kez), 62, 69(iki kez); Fâtır Suresi: 28, 43; Saffât Suresi: 171, 172, 173 (iki kez), 182; Zümer Suresi: 9, 53(iki kez); Mümin Suresi: 85; Fussilet Suresi: 49; Fetih Suresi: 29; Hucurât Suresi: 10 (iki kez), 17; Kaf Suresi: 16; Necm Suresi: 39; Rahmân Suresi: 29; Haşr Suresi: 14 (iki kez); Mücâdele Suresi: 13; Saf Suresi: 2, 3 (iki kez), 4; Müzzemmil Suresi: 20; Alak Suresi: 1; İhlâs Suresi: 2. ayetler.

Değerlendirme

Mehmet Âkif'in vaazlarında dikkat çeken hususlardan biri, toplumu Kur'an ışığında değerlendirmiş olmasıdır⁴⁴. O, vaaz konusunu tespit ederken daima yaşadığı dönemin toplumsal olaylarına göre hareket etmiştir. Zaten onu böyle bir faaliyete sevk eden de yine o günün şartlarında milletin halidir. Mehmet Âkif'e milletle hemhal olma ve mücadele ruhunu veren kaynak da yine Kur'an'dır. O, Kur'an'dan ilham alarak hareket etmiştir⁴⁵.

Mehmet Âkif, tefsir yoluyla verdiği vaazlarında bazı mesajlar vermektedir. Şöyle ki; o öncelikle ve özellikle birlik ve beraberliğe dair açıklamalarda bulunmaktadır.

43 Aydar, Hidayet, "Bir Kur'an Müfessiri Olarak Mehmet Akif", Diyanet İlmî Dergi, cilt: 32, sayı: 4, Ankara 1996, s. 24.

44 Yıldırım, Suat, "Mehmet Âkif'in Kur'an Anlayışı", s. 17.

45 Doğrul, age, s. 4-5.

Ayrıca ezilmiş ve bitab düşmüş olan halkın tekrar ümitlenmesi, azim ve gayret içine girmesi mesajını tekrarlamıştır. Cehalet, miskinlik ve ataletten kurtulma noktasında öğütler vermiştir. Tüm bunlardaki ana hedefi ise Müslümanları gerek maddi gerek manevi anlamda buldukları hastalıklı ortamdan kurtarmak olarak gözükmektedir.

Mehmet Âkif camii konuşmalarında, tefsire dair herhangi bir kaynağın adından bahsetmemektedir. Bu açıdan vaazları noktasında bağlı olduğu bir kaynak görülmektedir. Onun vaazlarında kullandığı temel kaynak Kur'an, diğer kaynak ise sünnettir. Fakat o yer yer Mevlana, Sa'di, Namık Kemal gibi bazı şahsiyetlerin eserlerinden de alıntılar yapmakta, bazen bir hikâye, bazen bir beyit veya gazel ile açıklamalarına etkin ve anlaşılır bir boyut katmaktadır. Bu yöntemi hemen bütün camilerdeki vaazlarında kullanmaktadır. Ayrıca, vaazlarında kendi şiirlerinden de istifade etmektedir. Mehmet Âkif'in vaazlarında dolayısıyla ayetleri tefsirinde böylesine farklı unsurlara başvurması, onun vaazlarında daha etkili ve aynı zamanda daha net ve anlaşılır olmasının nedenidir. Yine onun bu tavrında cemaate, zamana ve zamanın şartlarına uygun bir bilinç kazandırma gayreti hâkimdir⁴⁶.

Bu konu ile ilgili bir başka husus, Mehmet Âkif'in Safahat'ında iki kitabının tamamen vaaz tarzında yazılmasıdır. Özellikle "Süleymaniye Kürsüsü'nde" ve "Fatih Kürsüsü'nde" bölümleri, manzum birer vaaz olarak addedilmektedir. Aslında Safahat'ın tamamının bir vaaz kitabı olduğuna dair değerlendirmeler de yapılmıştır⁴⁷. Safahat'ın her şiirinde Kur'an'dan bir iz ve bir etki bulmamak mümkün değildir⁴⁸. Aslında şunu söylemek yanlış olmasa gerektir ki; Mehmet Âkif ortaya koyduğu her eserde muhakkak Kur'an'dan etkilenmiş, Kur'an'dan ilham almıştır. O hem bir vaiz, hem bir müfessir olarak Kur'an perspektifinden yazmış ve konuşmuştur. Mehmet Akif'in vaazları, onun Kur'an ile ne kadar iç içe olduğunu ortaya koymaktadır. Her konuşmasını neredeyse tefsire dönüştürmesi, Kur'an'ın vaaz ve irşat faaliyetlerindeki önemine ve yerine yaptığı bir atıftır. O, adeta kendi eserleriyle bugünün vaizine bir yöntem ve usul işaret etmektedir ki o da; vaazın en etkili, anlaşılır ve doğru olanı Kur'an kaynaklı olanıdır.

46 Özçelik, Mustafa, "Mehmet Âkif'in Kürsü Dili", Diyanet Aylık Dergi Eki, sayı:247, 11-14 Temmuz, 2011, s. 13.

47 Doğan, D. Mehmet, "Mehmet Âkif Kürsüde: Camideki Şair", Diyanet Aylık Dergi Eki, sayı: 247, 6-10, Temmuz, 2011, s. 9-10.

48 Özel, Mustafa, "Safahat ve Kur'an", Fidan Dergisi, cilt 2, sayı: 6, 3-6, İzmir, 2000, s. 5.

BİBLİYOGRAFYA

Abdülkadiroğlu, Abdülkerim-Abdülkadiroğlu Nuran, *Mehmet Âkif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri Mev'ıza ve Hutbeleri*, DİB Yayınları, Ankara, 1991.

Akyol, İbrahim, "*Mehmet Akif Ersoy'un Milli Mücadele Yıllarında Çankırı'ya Gelişi ve Çankırı Vaazı*", I.Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu, Kasım 2008, Burdur.

Aydar, Hidayet, "Bir Kur'an Müfessiri Olarak Mehmet Akif", *Diyanet İlmî Dergi*, cilt 32, sayı: 4, Ankara, 1996.

Doğan, D. Mehmet, "Mehmet Âkif Kürsüde: Camideki Şair", *Diyanet Aylık Dergi Eki*, sayı:247, 6–10, Temmuz, 2011.

Düzdağ, Ertuğrul, *Mehmet Akif Hakkında Araştırmalar-1*, 2. baskı, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Edib, Eşref, *Mehmet Akif, Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, 2. baskı, Sebülü'r-reşad Neşriyatı, İstanbul, 1960.

Eren, Mehmet, "Mehmet Akif Ersoy'un Tefsire Dair Yazıları İle Vaaz ve Hutbeleri", *SÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:4, s. 409–429, Konya, 1994.

Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, Neşreden: Ertuğrul Düzdağ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1928; *Kur'an-ı Kerim'den Ayetler (Meal-Tefsir)Mev'ızeler (Vaazlar)*, Derleyen ve Hazırlayan: Suat Zühdü Özalp, Ankara, 1968, *Kur'an'dan Ayetler*, Neşreden: Ömer Rıza Doğrul, Yüksel Yayınevi, İstanbul, 1944.

Kabaklı, Ahmet, *Mehmet Akif*, 2.baskı, Toker Yayınları, İstanbul, 1972.

Kara, İsmail, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, I-III, Risale Yayınları, İstanbul, 1986.

Özçelik, Mustafa, "Mehmet Âkif'in Kürsü Dili", *Diyanet Aylık Dergi Eki*, sayı:247, 11–14 Temmuz, 2011.

Özel, Mustafa, "Safahat ve Kur'an", *Fidan Dergisi*, cilt: 2, sayı: 6, 3–6, İzmir, 2000.

Sarıhan, Zeki, *Mehmet Âkif*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1996.

Sebülü'r-Reşad Dergisi, c:9–2, sayı. 230–48, s.373–376, yıl:1328; c: 9–2,sayı:

231–49, s.389–395, yıl:1328; c: 9–2, sayı: 232–50,s.405–408,yıl:1328; c: 18, sayı: 458, s. 183–186, yıl: 1336; c: 18, sayı: 464, s. 249–259, yıl:1336; c:18, sayı: 465, s. 267–271, yıl. 1336; c: 18, sayı: 466, s. 278–282, yıl: 1336; c: 18, sayı: 467, s: 293–296, yıl: 1337.

Şengüler, İsmail Hakkı, *Mehmet Akif Külliyyatı*, I-X, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 1992.

Tansel, Fevziye Abdullah, *Mehmet Akif Ersoy*, 2.baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1973.

Yıldırım, Suat, "Mehmet Akif'in Kur'an Anlayışı", AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 8, 1–17, Erzurum, 1988.